

Anna Romanik

(Białystok)

KOMPOZYTY W SYSTEMIE SŁOWOTWÓRCZYM ROSYJSKICH NAZW ODZIEŻY

Moda jest pręźnie rozwijającą się dziedziną życia. Jednak należy zauważyć, że język, którym się ona posługuje, nie wzbogaca się o nowe nazwy zbyt aktywnie, a raczej bazuje na istniejących już formach wyrazowych badanej grupy leksykalno-semantycznej. Zjawisko to nikogo nie dziwi, gdyż na dzisiejszym etapie rozwoju świata mody trudno byłoby wynaleźć nowe typy odzieży różniące się w sposób zasadniczy od tych, które są używane. Jednakże pojawiają się nowe nazwy ubiorów, które są zaktualizowanymi jednostkami leksykalnymi z odmiennym znaczeniem bądź zapożyczonymi formami istniejących już przedmiotów odzieży, bądź też są złożonymi nazwami opisującymi szczegóły ubioru (fason, deseń, styl, przeznaczenie itd.).

Do najnowszych tendencji słowotwórczych języka rosyjskiego w dziedzinie mody zdecydowanie należy zaliczyć tworzenie złożonych nazw ubiorów. Na podstawie przeanalizowanego słownictwa odzieżowego można stwierdzić, że 150 złożonych jednostek nominalnych stanowi 1/3 wszystkich zgromadzonych nazw odzieży. Za źródło badanego materiału leksykalnego posłużyły słowniki tematyczne i przede wszystkim czasopisma kobiece oraz żurnale mody.

Rola kompozytów w powstawaniu nowych nazw ubiorów jest zauważalna również w innych językach. Na przykład w języku angielskim aż 64% wszystkich współczesnych nazw w słownictwie odzieżowym stanowią właśnie konstrukcje złożone (*baseball shirt, bodyshaper, hot pants, rainjacket, sweat-shirt*) [Шевчук 1999; 108]. Podobna sytuacja ma miejsce także w języku niemieckim, w którym derywaty tego typu ukształtowały 2/3 zasobu leksykalnego tematyki odzieżowej (*Blusenkleid, Hosenanzug, Wolljacke*) [Шевчук 1999; 101].

We współczesnym języku rosyjskim, zwłaszcza w ostatnich kilku dziesięcioleciach, w procesie nominacji zauważalna jest aktywizacja różnych typów złożeń. Zjawisko to dotyczy przede wszystkim rzeczowników i przymiotników. Popularność oraz dynamiczny rozwój kompozytów w systemie słowotwórczym językoznawcy określają mianem „компози́тный взрыв” [Николина, Фролова, Литвинова 2005;

129]. Jednak E. Ziemskaja podkreśla, że sfera użycia wyrazów złożonych jest dość ograniczona, ponieważ są one najczęściej spotykane w tekstach publicystycznych i prasie specjalistycznej [Земская 2005; 48].

Wyrazy złożone to formacje powstałe w wyniku połączenia przynajmniej dwóch podstaw słowotwórczych przy pomocy różnych technik spajania. Ze względu na sposób zespolenia tematów słowotwórczych wyróżnia się: zrosty, złożenia, zestawienia i skrótowce [Grzegorzcykova 1982; 59].

W języku rosyjskim typowy wyraz złożony analizowanej grupy leksykalno-semantycznej (nazwy odzieży) składa się z dwóch komponentów zespolonych ze sobą różnorodnymi sposobami. Najliczniejszą grupę stanowią złożenia charakteryzujące się pisownią z łącznikiem jako tradycyjny sposób zapisu połączeń rzeczownikowych zbudowanych na zasadzie równorzędności członów [Ярцева 1990; 469] (*блузка-крестьянка, воротник-гольф, плащ-макинтош, туфельки-балетки*). Oprócz wyrazów złożonych pisanych z łącznikiem wyróżnia się także wyrazy pisane łącznie (*полу пальто, спецхалат, душегрейка, чёрнобурка*) oraz nazwy dwuwyrzowe (*свадебное платье, брючный костюм, ночная сорочка*).

Ze względu na sposób zespolenia podstaw słowotwórczych złożone nazwy odzieży można podzielić na następujące grupy:

1. Kompozyty pisane przez łącznik

Jest to zdecydowanie najpopularniejszy typ złożzeń wśród analizowanych derywatów. Do tej grupy należą zestawienia składające się z dwóch równorzędnych rzeczowników. W języku rosyjskim określane są one jako *чистые сложения* lub też *сложносоставные слова* [Pstyga 1994; 131]. Głównym komponentem jest wówczas pierwsza podstawa słowotwórcza wyrażająca szerokie znaczenie nazwy, ogólny typ odzieży (*юбка, брюки, плащ, блузка, куртка, туфли*), a drugi komponent nazywa podtyp, rodzaj ubrania określający jego charakterystyczne cechy, tj. przeznaczenie, styl, fason, kształt, materiał, z którego jest wykonany. Według N. P. Spicynej [Спицина 2002; 69], w zależności od strukturalno-semantycznej charakterystyki derywatów wyróżnia się następujące grupy nazw złożonych:

A. (TYP + TYP)

Oba człony zestawienia mogą być samodzielnie używane do oznaczenia typów odzieży. Cechy indywidualne każdego komponentu składają się na ogólną semantykę danego słowa. Obserwujemy tu nazwy motywowane przedmiotem odzieży. Jednak należy zauważyć, że główne znaczenie słowa wyraża pierwszy człón wyrazu. Ta grupa zestawień jest dosyć liczna: *жакет-фрак, жакет-корсет, жакет-болеро, галстук-бабочка, блуза-накидка, трусы-шорты, топ-комбинация,*

пояс-корсет, платье-сорочка, платье-халат, платье-рубашка, юбка-брюки, платье-сарафан, сапоги-гетры, фрак-накидка, топ-майка, топ-жилет, платье-костюм, юбка-шорты, пальто-пелерина, косынка-шапочка...

B. (TYP + RODZAJ)

Ta grupa zestawień składa się z dwóch komponentów, gdzie drugi człon określający rodzaj odzieży może funkcjonować samodzielnie bez pierwszego członu i nadal wyraża to samo znaczenie co całe wyrażenie złożone. Nazwy tego typu są motywowane:

- przeznaczeniem przedmiotu (*майка-футболка, куртка-ветровка*),
- nazwą geograficzną (*шорты-бермуды, куртка-аляска, брюки-капри, шляпа-панама, шапка-магаданка*),
- nazwiskiem osoby lansującej dany przedmiot odzieży (*плащ-макинтош, плащ-реглан, брюки-галифе, панталоны-никерсы*),
- liczbą przedmiotów (*костюм-двойка, костюм-тройка*),
- podobieństwem do drugiego przedmiotu (*брюки-бананы*).

Zatem powyższe nazwy odzieży funkcjonują jako dwuczłonowe kompozyty i jednocześnie jako wyrazy proste zachowując tę samą semantykę. Można nawet stwierdzić, że wyrazy *футболка, ветровка, макинтош, галифе, реглан, капри, бермуды, панама* używane są częściej samodzielnie niż jako komponent złożenia. Popularność form prostych tłumaczy się ekonomią języka potocznego.

C. (TYP + RODZAJ)

Drugi komponent tego zestawienia nie funkcjonuje w języku rosyjskim samodzielnie jako nazwa odzieży. Poza tym jest on motywowany przedmiotami z innej grupy leksykalno-semantycznej i najczęściej opisuje:

- kształt, fason danego ubioru (*юбка-шар, юбка-фонарик, юбка-тюльпан, юбка-купол, юбка-квадрат, юбка-карандаш, платье-артишок, платье-труба, шляпа-колокол, шляпа-кастрюлька, каблук-рюмочки, топ-трапеция, бретельки-спагетти, корсаж-каре, джинсы-трубы*),
- materiał, deseń materiału, z którego wykonany jest produkt odzieżowy (*юбка-леопард, костюм-джерси, пояс-резинка, ремень-цепочка, боди-сетка*),
- styl prezentowany przez odzież (*юбка-диск, юбка-петро*).

Na szczególną uwagę zasługują złożenia, których konstrukcja nie jest charakterystyczna dla norm języka rosyjskiego. Otóż powyższe przykłady pokazują, że w typowym dla języka rosyjskiego układzie podstaw słowotwórczych główny komponent, który określa typ ubioru, znajduje się w pozycji czołowej, natomiast komponent wyrażający rodzaj znajduje się za nim. Jednakże można znaleźć przykłady nazw złożonych ubrań, których podstawy słowotwórcze występują w odwrotnych pozycjach (RODZAJ + TYP): *стрейч-топ, стрейч-кофта, мини-юбка, миди-юбка*,

макси-юбка. Nietypowy dla języka rosyjskiego układ komponentu wyrażającego semantykę całego wyrazu tłumaczy się pochodzeniem danych leksemów, tzn. kalkowaniem z języka angielskiego. To właśnie w złożonych nazwach ubrań w języku angielskim pierwszy człon określa rodzaj, drugi zaś określa typ odzieży, np. *Capri pants, leisure suit, bra top*. A zatem derywaty *мини-юбка, миди-юбка* to właśnie kalki angielskich *miniskirt, midiskirt*.

Nazwy odzieży pisane przez łącznik najczęściej zbudowane są z dwóch rzeczowników, w skład których mogą wchodzić słowa rodzime, jak i zapożyczenia. Takie derywaty mają jeden podstawowy akcent i brak między częściami kompozytów zależności składniowych. Okazuje się, że tworzenie nazw złożonych o dwóch równorzędnych podstawach słowotwórczych jest bardzo produktywnym sposobem w systemie słowotwórczym rzeczowników współczesnego języka rosyjskiego [BałaŃkina, Bartoszewicz, Nikołajew 1990; 115].

2. Nazwy złożone odzieży pisane łącznie

W języku rosyjskim nazwy złożone pisane łącznie są najpopularniejszym typem złożeń, jednak należy zauważyć, że w analizowanej grupie leksykalno-semantycznej owe derywaty nie stanowią dużej ilości, jest to jedynie 20% badanych nazw złożonych odzieży.

Z formalnego punktu widzenia takie nazwy odzieży są urabiane w różnorodny sposób. Najczęstszym sposobem tworzenia złożeń jest zespolenie w jedną semantyczną całość dwóch autonomicznych podstaw słowotwórczych przy pomocy interfiksów. W języku rosyjskim rolę takiego spajającego formantu pełnią samogłoski o, e, które są używane w zależności od pierwszej podstawy słowotwórczej, np. *бронезилет, водолазка, чёрнобурка, босоножки, душегрейка, телогрейка, смовяз, треуголка, однорядка*.

Jak widać w powyższych przykładach interfiksy mogą być samodzielnym afiksem w wyrazie pochodnym (*брон-е-жилет*), jednak są one najczęściej jedynie współformantami i tworzą złożenia wraz z formantami paradygmatycznymi i przyrostkami (*бос-о-нож-к-и, душ-е-грей-к-а*). A zatem obserwujemy, jak interfiksy współtowarzyszą derywacji paradygmatycznej oraz derywacji sufiksalnej.

Jednakże sporą grupę stanowią wyrazy pochodne, których podstawy słowotwórcze są zespolone bezpośrednio, bez pomocy interfiksów. Taki sposób połączeń kompozytów jest charakterystyczny dla derywatów, których pierwszy człon jest wyrażony liczebnikiem ułamkowym *пол*, a drugi człon rzeczownikowy określa właściwą nazwę ubioru. Złożenia z elementem *пол* są formami dosyć często występującymi w dziedzinie mody i wskazują na rozmiar danej części garderoby, co związane jest z semantyką pierwszej podstawy słowotwórczej. Otóż w słowniku

Ożegowa i Szwedowej czytamy, że *пол* między innymi oznacza: „...половина чего-нибудь или что-то в половинном размере” [Ожегов, Шведова 1999; 556]. Jako przykład można wymienić kilka wyrazów również znajdujących się we wspomnianym już słowniku:

полупальто – короткое пальто, не достигающее до колен,

полусапожки – сапоги с короткими голенищами,

полушалок – небольшая шаль, большой платок,

полушубок – короткая, до колен, овчинная шуба.

W języku mody tego typu słów jest znacznie więcej (*полуботинки, полукорсет, полукеды, полуберет, полукепка*) i wszystkie one ukazują na rozmiar odzieży wyrażony drugą podstawą słowotwórczą.

Analizowane nazwy złożone pisane łącznie są zbudowane z dwóch podstaw słowotwórczych, które mogą być wyrażone różnymi częściami mowy. W ich strukturze wyróżnia się kombinacje rzeczowników, przymiotników, liczebników, czasowników oraz zaimków, np.:

- złożenia rzeczownikowo-rzeczownikowe (*бронежилет* < броня, жилет),
- złożenia przymiotnikowo-rzeczownikowe (*босоножка* < босой, ножка; *косоворотка* < косой, ворот; *голошейка* < голый, шея; *чёрнобурка* < чёрный, бурка),
- złożenia rzeczownikowo-czasownikowe (*душегрейка* < душа, греть; *телогрейка* < тело, греть),
- złożenia zaimkowo-czasownikowe (*самовяз* < сам, вязать),
- złożenia liczebnikowo-rzeczownikowe (*однорядка* < один, ряд; *треуголка* < три, угол; *полушубок* < пол, шуба).

Ostatnim rodzajem kompozytów pisanych łącznie są skrótowce (*сложносокращённые слова*), które w systemie słowotwórczym nazw odzieży nie są formami produktywnymi. Został odnotowany tylko jeden przykład takiej nazwy: *спецхалат*.

3. Nazwy odzieży w formie zestawień

Ostatnią grupę stanowią wyrażenia dwuwyrazowe, np. *ночная сорочка, шейный платок, брючный костюм, кембриджские туфли, налобная повязка, свадебное платье, вечернее платье, ковбойские сапоги, сплошной купальник, тренировочный (спортивный) костюм*.

W języku polskim dwuwyrazowe nazwy odzieży (*suknia ślubna, koszula nocna*) są określane jako zestawienia (multiwerbizm), które traktuje się jako rodzaj wyrazów złożonych składających się z dwóch słów i tworzących semantyczną jedność [Szymanowska 2006; 321]. Natomiast w języku rosyjskim nie zalicza się ich do zło-

żeń, aczkolwiek ich status jest przedmiotem sporów. Większość językoznawców nie traktuje tych dwuwyrazowych nazw jako derywatów, a raczej uznaje je za frazeologizmy, czyli wyrażenia znajdujące się na pograniczu składni i słownictwa. Jednakże wykazują one wiele analogii z kompozytami. Po pierwsze, wyrażenia nazywające przedmioty odzieży są nazwami jednego desygnatu, dla określenia którego zazwyczaj nie istnieją pojedyncze słowa. Poza tym, w sensie morfologicznym wykazują złożoność formy, gdyż nazwy te zbudowane są z przymiotnika i rzeczownika. Natomiast, tak jak w przypadku złożzeń, nie można pomiędzy słowami wchodzącymi w skład wyrażenia wstawić jakichkolwiek innych członów.

Otóż takie nazwy ubiorów w języku rosyjskim określane są jako *составные наименования* [Голанова 1981; 16] i funkcjonują jako środek nominacji zjawisk i przedmiotów. Dwuwyrazowe nazwy odzieży wykazują określoną konstrukcję. Są połączeniem dwóch form imiennych, tj. przymiotnika i rzeczownika. Znaczenie każdego osobnego słowa składa się na ogólną semantykę całego wyrażenia, przy czym przymiotnik jest tutaj formą z jasno określoną motywacją. Tego typu nazwy odzieży mogą być motywowane:

- przeznaczeniem ubioru (*ночная сорочка, свадебное платье, вечернее платье, коктейльное платье, тренировочный костюм*),
- innym przedmiotem odzieży (*брючный костюм*),
- częścią ciała, na której się nosi dany przedmiot (*налобная повязка, шейный платок*).

Na podstawie przeprowadzonej analizy można stwierdzić, że w słownictwie odzieżowym współczesnego języka rosyjskiego istotną rolę odgrywają wyrazy złożone. Najbardziej produktywnym typem kompozytów nazywających różne ubiory są apozycyjne zestawienia dwóch rzeczowników, które tworzą konstrukcje współrzędne oraz nadrzędno-podrzędne, np. *юбка-брюки, платье-артишок*. Tego typu nazwy rzadko określają nowy typ odzieży, a raczej wyszczególniają jego cechy charakterystyczne, a także akcentują zmiany zachodzące w przedmiotach odzieży na płaszczyźnie kroju oraz stylu. Inne przedstawione typy złożzeń są reprezentowane jedynie przez nieliczne egzemplifikacje.

Literatura

- Bałałykina E., Bartoszewicz A., Nikołajew G., 1990, *Słotowórstwo rosyjskie dla Polaków*, Warszawa.
- Grzegorzyczkowa R., 1982, *Zarys słotowórstwa polskiego*, Warszawa.
- Pstygą A., 1994, *Nowe słotownictwo rosyjskie. Struktura formalna i semantyczna rzeczownika*, Gdańsk.
- Nauka o języku*, 2006, pod red. Szymanowskiej A., Warszawa.
- Голанова Е. И., 1981, *О некоторых тенденциях и способах номинации в современном русском языке*, [в:] *Русский язык в школе*, Москва.

Земская Е. А., 2005, *Словообразование как деятельность*, Москва.

Николина Н. А., Фролова Е. А., Литвинова М. М., 2005, *Словообразование современного русского языка*, Москва.

Ожегов С. И., Шведова Н. Ю., *Толковый словарь русского языка*, Москва.

Спицина Н. П., 2002, *Сложные наименования одежды в английском, немецком и русском языках*, [в:] *Вестнік Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта*, серыя 4, Минск.

Шевчук Н. П., 1999, *Новые наименования одежды в английском языке*, [в:] *Вестник МГЛУ, серия 1, Филология*, № 5, Минск.

Ярцева В. Н., 1990, *Лингвистический энциклопедический словарь*, Москва.